

Л. О. Понедельник –
*старший викладач кафедри нової
та новітньої історії України
Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

Мистецтво архітектури міжвоєнної Волині (1921–1939 рр.)

*Роботу виконано на кафедрі нової та
новітньої історії України ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті висвітлено проблеми щодо визначення перспектив розвитку Волинського воєводства у 20–30-х рр. ХХ ст. з урахуванням містобудівних тенденцій у світовій і вітчизняній архітектурній теорії й практиці. Показано, що на цей період регіон перебував на найнижчому рівні соціально-економічного розвитку в Другій Речі Посполитій і вимагав упорядкування планувальної та функціональної структур населених пунктів. Проте справжня робота в цьому напрямі розпочалась із 1933 р. – після економічної кризи в польській державі, коли архітектурно-планувальний розвиток міст регіону почав проводитися стихійно та фрагментарно.

Ключові слова: архітектурний стиль, проектування, модерн, класицизм, конструктивізм.

Понедельник Л. А. Искусство архитектуры междувоенной Волини (1921–1939 гг.). В статье освещаются проблемы относительно определения перспектив развития Волинского воєводства в 20–30-х гг. ХХ в. с учётом градостроительных тенденций в мировой и отечественной архитектурной теории и практике. Показано, что на данный период этот регион находился на самом низком уровне социально-экономического развития во Второй Речи Посполитой и требовал упорядочения планировочной и функциональной структуры населённых пунктов. Однако настоящая работа в этом направлении началась с 1933 г. – после экономического кризиса в польском государстве, когда архитектурно-планировальное развитие городов региона начало проводится стихийно и фрагментарно.

Ключевые слова: архитектурный стиль, проектирование, модерн, классицизм, конструктивизм

Poniedielnyk L. Art Architecture in Volyn (1921–1939). The article highlights the problems concerning the definition of prospects of Volyn province in 20–30s of the twentieth century with regard to urban development trends in the global and domestic architectural theory and practice. It is shown that at this period the region was at the lowest level of socioeconomic development in the Second Polish Republic and demanded streamlining planning and functional structure of settlements. But the real work in this direction began with the 1933 – after the economic crisis in the Polish state, when architectural and urban development planning in the region began to take place spontaneously and fragmentary.

Key words: architecture, design, modernity, classicism, constructivism.

Постановка наукової проблеми та її значення. У складний для Волинського воєводства час 1920-х рр. стратегія його розбудови відбувалася за відсутності фахівців-архітекторів та наявності коштів. Необхідно було визначити стратегію розбудови міст і містечок, забезпечити їх трудомісткістю проектних робіт, визначитися з архітектурними стилями. Польський уряд намагався вирішити цю проблему через коригування контурів вуличної мережі, визначення ліній забудови нових вулиць і розширення або ущільнення старих, застосовуючи новітню містобудівну думку Варшави, Кракова, Львова.

Висвітленню цих питань на сьогодні приділено ще недостатньо уваги. Звернення ж до зазначеної теми дає змогу простежити державну політику II Речі Посполитої щодо розбудови західноукраїнських територій, які увійшли до її складу згідно з Ризьким мирним договором 1918 р.

Історичні студії

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Питання архітектурних тенденцій на теренах Волинського краю у 1920–1930-х рр. знайшли висвітлення в спеціальних дослідженнях Б. Колоска та Р. Метельницького. Низку дослідницьких робіт щодо архітектурних стилів проведено В. Пясецьким. Окремі статті з'явилися у Н. Пушкар, І. Абрамюка. Проте цей аспект заслуговує на окрему увагу й вимагає змістовного аналізу.

Мета й завдання статті. Враховуючи ступінь вивчення проблеми, її практичну актуальність у сучасних умовах розбудови нашого краю, у статті ставиться мета – окреслити характер і напрям розвитку волинської архітектури в 1920–1930-х рр., проаналізувати особливості архітектурних стилів й узагальнити основні здобутки вітчизняних і зарубіжних архітекторів у відтворенні стилістичної культури окремих об'єктів та комплексного характеру цього періоду.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проблеми соціально-економічного та просторового розвитку у великих містах Центральної й Західної Польщі могли вирішуватися завдяки меншим матеріальним і часовим затратам, ніж це могло бути в новоствореному Волинському воєводстві.

Проте визначення стратегії розбудови міст Волині у 20-х роках минулого століття за відсутності фахівців-архітекторів було неможливим. Лише на 1932 р. на теренах воєводства постійно проживали й працювали сім архітекторів, яким надано право виконувати проекти будівель усіх типологічних груп. Це Францішек Кокеш, Тадеуш Крафт, Владислав Стахонь, Сергій Тимошенко (м. Луцьк), Здіслав Целярський (м. Кременець), Тадеуш-Юзеф Горнунг (м. Володимир-Волинський), Гжегож Фресс (м. Рівне). Повноваження архітектора мали також інженери Олексій Петров (м. Луцьк), Ян Плавінський (м. Ковель), Анатолій Гурандо (м. Сарни), Сергій Німенський (м. Здолбунів), Костянтин Стеллецький, Олександр Столяров, Валерій Свентоховський (м. Рівне), але до робіт із реставрації чи реконструкції вони не допускалися [5, 84]. Оскільки жоден із цих фахівців не мав права займатися містобудівельним проектуванням, то така кадрова політика призвела до того, що не було скоординовано різномасштабних інвестиційних починань, окремі новобудови зводили в невідповідних місцях, без урахування наявних комунікаційних зв'язків. Ще одна важлива проблема – реставрація, консервація, пристосування до нових функцій пам'ятників архітектури, а також включення їх у контекст нової забудови. Серед таких об'єктів – середньовічні ансамблі Луцька й Володимира-Волинського, ренесансні будівлі XVI ст. Дубно та Любомля, барокові ансамблі XVII–XVIII ст. Корця, Кременця, Тучина, Великих Межиричів (Корецьких) [3, 187].

Звичайно, основними центрами генерації новітньої містобудівної думки на теренах Польщі були міста Варшава, Краків, Львів. Незважаючи на різницю в підходах до формування образу сучасного міста, їх об'єднували проблеми перспектив розвитку населених пунктів, які потребували вирішення.

Звідси й постали основні завдання перед молодим поколінням урбаністів та архітекторів, які здобували професійний фах на архітектурних факультетах Варшавської й Львівської політехніки. Особлива роль у підготовці планів регуляції міст у новосформованих міських і воєводських урбаністичних майстернях відводилася Товариству польських урбаністів, заснованому деканом архітектурного факультету Варшавської політехніки, професором Оскаром Сосновським у 1923 р., хоча справжня робота в цьому напрямі розпочалась із 1933 р. – після економічної кризи в польській державі. Згідно з регуляційними планами передбачалися коригування контурів вуличної мережі, визначення ліній забудови нових вулиць і розширення або ущільнення старих відповідно до санітарних вимог. Такі плани розробляли для всіх міст і містечок країни, у тому числі й для волинських, особливо тих, які були великими залізничними вузлами, адміністративними центрами повітів чи промисловими осередками, а також мали можливість розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Для втілення розроблених планів забудови необхідно було затратити значні кошти й час. Наприклад, для міста з населенням від 10 до 50 тис. жителів на укладення та затвердження будівельних планів відводили період від одного до трьох років. Оскільки документи повинні були випереджати опрацювання проектів міської забудови за термінами й у зв'язку з відсутністю спеціалістів у галузі урбаністики на Волині, а також трудомісткістю проектних робіт, архітектурно-планувальний розвиток міст регіону відбувався стихійно та фрагментарно.

Архітектура 1920–1930-х рр. значно відрізнялася від попередньої. Сталі історичні стилі тісно переплітались із функціоналізмом і конструктивізмом. Активно розвивався в цей час і модерн. Варто відзначити той факт, що архітектори модерну акцентували свою увагу на функціональності й корисності. На їхню думку, не можна вирішувати художні завдання, залишаючи поза увагою практичні потреби. На першому місці завжди стояли комфорт і зручність в організації простору. Саме тому в модерні й з'явилися нові принципи зведення будинків – ізсередини назовні, в основі яких спочатку було планування внутрішнього простору, а тоді формувалася зовнішній вигляд будівель.

Стиль модерну характеризувався конструктивізмом: за фасадом будинку можна було читати його внутрішню структуру. Оскільки модерн передбачав організацію інтер'єру, то він абсолютно відрізнявся від нормативних класичних будівель, бо вирізнявся живописною рівновагою планів і фасадів, замість суворої симетрії, вільною багатооб'ємною композицією. Навіть вікна у будинках модерну – неоднакової конфігурації і розмірів, часто розміщувалися на різних рівнях.

Звичайно, модерн більшою мірою реалізовувався в жанрах особняка та доходного будинку. Роль вихідного центру особняка виконував хол, а доходного будинку – сходи, навколо вертикальної осі яких на декількох рівнях розміщувались кімнати й допоміжні приміщення [1, 179].

Поряд зі стилем модерну в нових забудовах воєводства почали застосовувати й такі стилі, як конструктивізм і раціоналізм. Це були нові напрями, що з'явилися на початку ХХ ст. й були позбавлені тасмничо-романтичного ореолу. Їм притаманна естетика доцільності, раціональність суворо утилітарних форм, очищених від романтичного декоративізму модерну.

Великий вплив на їх появу мав технічний прогрес, спричинений соціальними умовами життя найбільш розвинених капіталістичних країн і неминучою демократизацією суспільства. Нові матеріали, технології, а саме: досить широке застосування залізобетонних споруд, масштабне використання скла, пластмаси й деревно-стружкової плити при оформленні будівель, вимагали нових підходів до планування. На відміну від барокко, ампіру, конструктивізм виділявся відсутністю ліпного декору.

Поряд із цими новими архітектурними стилями з'явився ще один стиль – неокласицизм (від грецьк. νεος – молодий, новий і латин. classicus – зразковий), який уособлював загальну назву низки художніх течій другої половини ХІХ–ХХ ст., котрі відображали традиції античності, відродження й класицизму. В архітектурі неокласицизм виник на початку ХХ ст. на противагу декоративним надмірностям і конструктивним невизначеностям модерну [1, 205].

Велику роль у втіленні тих чи інших архітектурних планів відіграли як місцеві, так і приїжджі архітектори й інженери. Серед тих, хто своєю плідною працею намагався відбудувати та омолодити міста Волині, можна назвати Юзефа Новака, Тадеуша Красінського, Станіслава Словіковського, Людвіга Самотні, Казимира Школьницького. До сьогодні збереглися будівлі, спроектовані Казимиром Яницьким, Мар'яном Лялевичем, Станіславом Щесняком, Ксаверій Мянчинським.

Після закінчення Варшавської політехніки повернулася до рідного Луцька донька місцевого інженера, вихованка Луцької гімназії імені Тадеуша Костюшки Анна Барановська. Тут молода спеціалістка керувала роботами із зведення кравецької гімназії, разом з іншими проектувала “Панцерну казарму” (для танкістів) (військовий коледж), школу імені королеви Ядвіги (на її місці в 1940 р. зведено тюремний будинок) [8].

Великий професійний вклад у будівництво будинків раціонального стилю зробив архітектор Віктор-Францішек Кокеш. Випускник архітектурного відділу Львівської політехніки, він через конфлікт із волинським воєводою за причин неякісного ремонту воєводської контори, змушений був залишити державну службу. Згодом Кокеш організував приватне архітектурне бюро. На Волині він ініціював з'їзд архітекторів, очолював комітет з оцінки творів мистецтва при кафедральному костелі. За проектами Францішека Кокеша збудовано й реконструйовано більше двох десятків різних житлових будинків, шкіл і два кінотеатри. Особливо цікавим був проект кінотеатру “Полонія” для Софії Глікліх, створений у 1938 р. Вікна головного фасаду цього кінотеатру, а їх мало бути шість, повинні були об'єднуватись у прямокутник, що здалеку мало нагадувати екран [15, 268]. На превеликий жаль, політичні події перешкодили здійсненню проекту. Довгий час у недобудованому будинку розміщувалася пожежна частина, пізніше його було передано будинку культури. Сьогодні маємо там народний дім “Просвіта”. Значної популярності надали йому власні надбання в перебудовах житлових будинків і котеджів, особливо на Красному, кінотеатру Любарта, єврейської гімназії (тепер корпус

Історичні студії

педагогічного коледжу), у добудовах будівлі Манельзона по вул. Сенневича, Мартинович по вул. Любарта.

Вагомий вклад у розбудову міста Луцька й воєводства в цілому зробив відомий український архітектор Сергій Прокопович Тимошенко. Приїхавши в 1930 р. до Луцька, він став радником міської ради, активним членом Товариства імені Лесі Українки та церковного братства, гуртка діячів українського мистецтва у Львові, мистецького товариства українських емігрантів “Спокій” у Варшаві. На його рахунку – проекти церков, цивільних споруд, складів. Зокрема, із його безпосередньою участю відновлено в українському стилі Братську церкву в Луцьку, у такому ж стилі спроектовано церкву в селі Гораймівка поблизу Маневич. Йому належала ідея проекту залізничного вокзалу в Ковелі. Польська влада схвально поставилася до робіт архітектора. Окремі проекти хуторів С. Тимошенка рекомендовані Міністерством землеробства для втілення на території всієї Польщі.

Здобутки українського архітектора на ниві професійної діяльності відзначені науковою громадськістю в еміграції. У 1932 р. у Празі відбувся Другий український науковий з’їзд, на якому професор І. Грабина підкреслив, що в роботах С. Тимошенка переважає поєднання стародавніх форм українського бароко й українських архітектурних елементів сільського будівництва з формою куба. І що цікаво, таке поєднання застосовувалося не тільки в проектуванні сіл і хуторів, а й у справі міського будівництва. Інша сторона діяльності Сергія Прокоповича полягала у “розробленні раціональної, у національному дусі, забудови тих же українських сіл і хуторів на засадах пристосування модерних вимог санітарії, гігієни та агротехніки до місцевих звичаїв та умов українського життя” [2, 308].

Протягом перебування в Луцьку С. Тимошенко приділяв важливу увагу й громадсько-політичній діяльності. Для захисту своїх інтересів мешканці Волинського воєводства обирали його послом до нижчої (Сейму) та вищої (Сенату) палат польського парламенту. Проте суворі роки Другої світової війни змусили Сергія Прокоповича в 1943 р. покинути Луцьк.

Програма державного будівництва колоній для урядовців, яка була затверджена в червні 1924 р., сприяла розбудові будівель у 44-х містах і містечках східних воєводств. І вже на початку 1925 р. у Луцьку як воєводському центрі будувалися цегляні будинки з родинними й кавалерськими квартирами. У роботі над проектуванням типових секційних будівель брали участь варшавські інженери-будівельники та архітектори Олександр Ранецький (для Володимира-Волинського), Єжи Сеніцький (для Любомля), Теодор Бурше (для Луцька) [10].

Як зазначив волинський краєзнавець В. Пясецький, і місцеві, і запрошені спеціалісти зробили вагомий внесок у зведення колоній між вулицею Зайковського (забудована) в Луцьку і кінцем Банкової (тепер Потапова), на давньому Таборищі (район одноіменної вулиці) [6, 206].

Котеджі для офіцерів розміщувались у новому кварталі між Льотничою (проспект Перемоги) і Сапалаївкою [9].

У середині 20-х років ХХ ст. варшавські відомства й міністерства виділили кошти на будівництво різних громадянських споруд, до яких можна віднести державний і земельний банки, воєводську лікарню, гімназію, сиротинець, ощадну касу, радіостанцію, поштамт, приміщення земельного та лісового управлінь. У планах архітекторів-інженерів – залізничний вокзал на Кічкарівці, автостанція, магістрат і театр або народний дім.

Одне із перших державних установ – окружне земське відомство – зведено в дусі неокласицизму, як уже зазначалося вище, із використанням прийомів та елементів класичного стилю. Про це свідчили симетрична композиція із шестиколонним портиком і цокольний рустований поверх. Стіни не оздоблювалися ніяким декором, лише над вікнами першого поверху розміщувалися надвіконні карнизи. На кожному з ризалітів вставлено трикутні сандрики. Не можна сказати, що така будівля справляла враження надмірної простоти. Цьому перечили уступчасті ризаліти, парадні сходи до портика з колонами корінфського ордера. Кована огорожа з аббревіатурою відомства зберігалась аж до 1980-х років і була окрасою архітектурного комплексу [4, 124].

Автори проекту Польського банку – львівські архітектори Станіслав Щесняк та Ксаверій Мянчинський. Для його будівництва польський магістрат виділив земельну ділянку на місці ліквідованого ще в 1803 р. Бернардинського кладовища – урочище Хмельник. Вирівнявши схили урочища і вулиці Бернардинської (Градний узвіз), будівельники в 1925 р. приступили до виконання проектних робіт. Триповерховий Ш-подібний будинок із чільним фасадом у неокласицистичному стилі

зведено вже в 1927 р. Його вирізняли рустований цоколь, іонічні колони (на двох ризалітах) і пілястри (на середній частині пілястру, які об'єднували другий і третій поверхи). Посередині оздобленого ліпниною аттика розміщений гербовий щит [4, 125].

Державний земельний банк, що являв собою комплекс із чотирьох будинків, запроєктований варшавським архітектором, академіком Мар'яном Лялевичем. Три з цих будинків утворили курдонер уздовж вулиці імені Лесі Українки, а четвертий, житловий, був розміщений у дворі. Варто підкреслити, що стилістика цих будинків несла в собі риси раціоналістичного напрямку [11].

Проте більш чітко ці риси проявились у проекті Луцької державної гімназії архітектора Казимира Толочка. Після довгих суперечок вирішено будувати гімназію на місці перехрестя вулиць Пілсудського (Винниченка) і Новозапроєктованої (згодом – Гімназійної). Автору довелося створити три проекти Луцької гімназії, останній із яких, найдешевший, і був затверджений, оскільки необхідно було вкластись у 800 тисяч злотих, котрі виділило на будівництво Міністерство публічних робіт. В основі цього проекту був попередній, де планувалося поєднання двох поздовжніх і двох поперечних корпусів меншою висотою з прямокутним внутрішнім подвір'ям. Остаточо залишено його південну горизонтальну частину й дещо змінено попередній західний корпус. Акцент на функціональне призначення споруди робили на чергуванні фасадних площин вертикальними проміжками – ніби пілонами, що створювало враження вікон, ніби вертикальних смуг. Урочисте відкриття установи відбулось у березні 1931 р. [12].

Вершиною конструктивно стилю в цей період можна з упевненістю вважати будинок Луцького поштамту, споруджений у другій половині 30-х рр. ХХ ст. Його проектування велось у Варшавському проектному бюро будівельного відділу Міністерства пошт і телеграфів за безпосереднім керівництвом архітектора Яна Путермана-Садловського. Інженери-проектники названого бюро намагалися широко впроваджувати передові методи планування, застосовуючи типові елементи ідей функціоналізму. Саме на прикладі Луцька можна спостерігати і врахування рельєфу, і конфігурацію ділянки, і сусідні забудови, про що свідчать оригінальне розміщення службових залів, навіть на різних рівнях, відповідність їх функціональному призначенню, а також житловий будинок для службовців, зведений вище від основного корпусу.

Особливу оригінальністю вирізнявся проект відділу центральної страхової компанії селянських спілок у центрі Волинського воєводства, створений Вітольдом Марціновським. Цікавим у його стилі був елемент об'єднання вікон у горизонтальні групи, де в центрі фасаду їх розриває високий ризаліт. Схожі елементи застосували Ян Ред у проекті кравецької гімназії та Вацлав Ритель у проекті ошадної каси (старий корпус школи № 1).

Волинська земля славилася своїми митцями будівництва. Ціла когорта місцевих архітекторів намагалася працювати в новому стилі й засвоювати стильову направленість варшавських інженерів-проектантів.

Серед талановитих будівничих не можна не згадати Тадеуша Садковського, який завдяки оригінальним здібностям уміло перепланував і надав нових рис недобудованому будинку автостанції на землях Леона та Марка Кронштейнів. Поділ на секції з окремими з окремими входами, а також горизонтальними вікнами над ними дав змогу розміщувати в ньому різні офіси й магазинчики. Особливу декоративність фасаду надали стриманий ритм вікон і вертикальні на два поверхи, проміжки між ними, що створили враження пілястрів, котрі виступають над площинами вікон і дверей.

Про архітекторську майстерність керівника технічного відділу магістрату Юзефа Новака свідчить перебудований під школу будинок Польського дому (тепер старий корпус СШ № 8), про плідну роботу на ниві проектування з цікавим переходом до конструктивізму від еkleктики інженера-архітектора Казимира Школьніцького – будинок Рафалоського.

Однією з найважливіших державних установ Другої Речі Посполитої був загальнонаціональний Польський банк. Уже в 1924 р. затверджено проект будівель відділень банку а також помешкань для банківських службовців у великих і малих містах Польщі. Чільне місце серед них зайняв і Луцьк. До проектувальних робіт тут залучені Станіслав Чесняк і Ксаверій Мянчинський [16, 130].

Банк розміщувався на вул. Бернардинській (тепер – вул. Градний Узвіз). Досить цікавою була його архітектурна задумка в стилі раннього класицизму. Саме за допомогою таких стилів у ті часи втілювались ідеологічні засади розвитку держави. Будучи романтичним культом минулого, класицизм

Історичні студії

нагадував часи короля Станіслава Августа й Наполеона, які після більш ніж столітнього періоду бездержавності прославлялись як останні дні величі Польщі. Будівля встановлювалася на високому цоколі та являла собою протяжну триповерхову брилу, покриту чотирисхилим черепичним дахом. Головний фасад вирізнявся широким центральним ризалітом, декорованим пілястрами й плоским портиком із 4-х півколон іонічного ордера, завершеним трикутним фронтоном. Кожен поверх відповідав своєму призначенню. Головним і найвищим був другий поверх із банківськими операційними залами, до яких вели парадні три маршеві сходи. На першому й третьому були квартири різної площі та рівня комфорту [13].

Дух класицизму у формі російського варіанта чистих форм і монументальних пропорцій приніс на польські землі випускник Петербурзької академії мистецтв, знаменитий польський архітектор Маріан Лялевич. Ще під час перебування в Росії він виграв понад тридцять різних конкурсів [16, 134]. Його авторитет на посадах професора, академіка був непохитним.

Під впливом віянь класицизму, а також англійського палладіанізму – архітектурного стилю, що панував в Англії у II половині XVII ст. і яким захоплювались у Західній Європі на початку XX ст., М. Лялевич втілював у життя проекти будівель сільськогосподарського банку, польських банків на території Волинського воєводства – у Сосновці, Каліші, Луцьку, Томашові й ін. Майже всі вони нагадували типову палладіанську віллу, яка зазвичай складалась із центрального корпусу з двома меншими флігелями, що поєднувались між собою півкруглими галереями, а між ними утворювався глибокий напівзамкнений двір-курдонер [14, 167].

Подібні схеми були досить популярними в ті часи й уособлювали в собі англійські та італійські впливи. Це можна показати на прикладах оформлення парадних входів до цих установ, які часто були зразком італійського ренесансного палацо, рустування міжвіконних простінків і кутів будинків на всю висоту фасадів. Прикладом може бути будівля головного сільськогосподарського банку у Варшаві, також спроектована Лялевичем.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Географічна й державна приналежність Волині до складу Польської республіки в межах досліджуваного періоду сприяла проникненню нових архітектурних стилів, концепцій у будівництві на її терени. Архітектура нашого регіону в цей час збагатилася польськими та європейськими містобудівними, стилістичними й об'ємно-планувальними зразками.

Основні елементи композиції фасадів будівель характеризувались чіткими прямими формами, крупними площинами. Під час планування будинків пріоритети надавалися каркасним конструктивним схемам, колонам, відкритим балконам і терасам, стрічковим вікнам, карнизам та горизонтальним площинам стін при розмежуванні поверхів. Архітектори прагнули зберігати цілісною й недоторканою замкнену схему індивідуальної квартири.

Звичайно, багато перешкод стали на заваді здійснення всіх планів, проте сам факт постановки та спроби вирішення складних і багатогранних містобудівельних проблем у краї дали змогу включити регіон у контекст розвитку європейської культури 20–30-х рр. XX ст. Ці надбання допомогли сформулювати стратегію містобудівельного розвитку на Волині в складний повоєнний час, стали фундаментом для відбудови населених пунктів регіону.

Особливу увагу в цей період звертали на застосування різних архітектурних стилів, серед яких переважали конструктивізм, функціоналізм, модерн, неокласицизм, раціоналізм. Багато споруд у цих стилях збереглись і донині, хоча окремі з них потребують ремонту або реконструкції.

Джерела та література

1. Гутнов А. Мир архитектуры: Язык архитектуры / А. Гутнов. – М. : Молодая гвардия, 1985. – 351 с.
2. Доброчинська В. Інтелекція у культурному житті Волині 1921–1939 рр.) / В. Доброчинська // Житомиру 1120 (884–2004) : наук. зб. “Велика Волинь”: праці Житомир. Науково-красн. т-ва дослідників Волині. – Т. 31 – Житомир : [б. в.], 2004. – С. 306–311.
3. Досвід та перспективи розвитку міст України. Історичні аспекти архітектурної теорії і практики : зб. наук. пр. – Вип. 11. – К. : Ін-т “ДІПРОМІСТО”, 2006. – 198 с. – С. 187.
4. Колосок Б. В. Луцьк. Архітектурно-історичний нарис / Б. В. Колосок, Р. Г. Метельницький. – К. : Будівельник, 1990. – 191 с. – С. 124

5. Михайлишин О. Проблема дослідження, збереження та реставрації пам'яток архітектури м. Луцька міжвоєнної доби / О. Михайлишин // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Луцьк, 2007. – С. 83–85.
6. Пясецький В. Архітектурні стилі в забудові Луцька / В. Пясецький. // Старий Луцьк : наук.-інформ. зб. Історико-культурний заповідник. – Вип. 5. – Луцьк, 2009. – 304 с. – С. 206
7. Пясецький В. Е. Вулиці і майдани Луцька : історико-краєзнавчий довід. [Текст] / Вальдемар Пясецький, Феодосій Мандзюк. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2005. – 400 с.
8. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 6, спр. 3219 : Проект школи імені Королеви Ядвіги.
9. Там само, ф. 158, оп. 1, спр. 20 : Проекти офіцерської колонії в Луцьку.
10. Там само, ф. 158, оп. 4, спр. 16 : Передмови створення загального плану міста Луцька.
11. Там само, ф. 158, оп. 4, спр. 809 : Книга протоколів по забудові Луцька.
12. Там само, ф. 338, оп. 1, спр. 29 : Проекти державної гімназії.
13. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), MSW, sign. 2955.
14. Loza S. Architekci Budowniczo wie w Polsce / S. Loza – Warszawa : Budownictwo i Architektura, 1954. – 424 s. – S. 167
15. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym [Текст] / Włodzimierz Mędrzecki. – Warszawa : Wydawnictwo Neriton; Instytut Historii PAN, 2005. – 332 s.
16. 9. Olszewski A. K. Nowa forma w architekturze polskiej / A. K. Olszewski – 1900–1925. – Wroslaw, Warszawa, Krakow : Wyd-wo PAN, 1967. – 221 s. – S. 130.